

קובץ
חצי
גבורים

פליטת סופרים

מאסף תורני

ה

ניסן תשע"ז

ראש המערכת

הרב משה לייב הברמן

ראש מכון פליטת סופרים ועורך אחראי

הרב יעקב יצחק הכהן מילל'ער

חברי המערכת

הרב משה דוד צ'צ'יק

הרב יוסף שאול הויזמן

הרב יעקב ישראל סטל

הרב משה המביצר

נערך ע"י חברי המערכת
ובעזרת הרב משה שוחט

**כל הזכויות שמורות
מכון פליטת סופרים**

100 Ashley Ave.
Lakewood, N.J. 08701

Email:
plaitassofrim@gmail.com

תוכן הענינים

פירושים

א	הרב יהודה זייבלד	תרגומו של רס"ג למגילת רות
מד	הרב אהרן מושקוביץ	שלושה פירושים קדומים למסכת נדה
קלד	הרב יעקב ישראל סטל	קטעים חדשים מכתב־יד מפירושי רבינו יהודה החסיד על התורה
קנב	הרב אריאל אביני	פירוש על ספר משלי ממחבר בלתי נודע (כנראה מחכמי ביזנטיון מתקופת הראשונים)
ריח	הרב יעקב משה שורקין	פירוש רבי יוסף בן שושן לשיר השירים

פיוט

רנד	ד"ר גבריאל וסרמן	פיוט "גשמת" לא־ידוע לחנוכה
רסג	הרב יעקב לויפר	הקדושתא
שז	הרב אהרן גבאי	מילואים למאמר הנ"ל
שי	הרב יעקב משה שורקין	וידוי גדול 'קרבן תענית' המיוחס לרבינו יונה החסיד מגירונדי
שלד	הרב אלי שטרן	סליחה על גזירות ת"ח ות"ט מאת רבי אורי ב"ר רפאל מענגבורגא

דרוש

שנז	ד"ר עזרא שבט	מדרש חדש לירמיהו כג-כד
שסג	הרב לוי יצחק חריטין	שער סמוכים לרבינו אלעזר מגרמייזא 'הרוקח'
תכו	הרב משה שוחט	דרשות המילה מאת ר' אפרים בן גרשון הרופא מיוון

דעת מקרא

תסב	הרב מרדכי דב וינטרויב	תיקון מגילת אסתר לרבינו תם
תעח	הרב יהושע יצחק ינקלביץ	זיהוי אבני החושן על פי תרגום השבעים והתרגומים הארמיים
תקמב	הרב יעקב ישראל סטל	חומות יריחו: מניין, טיבן ועניין
תקפו	הרב אייל פישלר	פירושי רס"ג לפרשת "איש אשר ישחט... במחנה או... מחוץ למחנה"
תר	גבריאל יצחק רוונה	ארון הברית כמייצג תהליך הלמידה ורכישת הידע
תרז	הרב שמריה גרשוני	הצירופים הלשוניים 'שכב עם' ו'שכב את' ע"פ שיטת הנצי"ב

חקירות ודרישות

תריב	הרב ישעיה אשר זעליג מיללער	"בכדי ספדו ספדיא?"
תרמג	הרב אהרן גבאי	עיונים בהגהות רש"י לנוסח התלמוד בפרק ראשון דגיטין
תרסח	הרב אריאל אפרים אהרונוב	מערכת ההפניות בקבצי תוספות טוך
תשי	הרב אהרן גבאי	מילואים למאמר הנ"ל
תשיד	הרב אריאל אפרים אהרונוב	שינויי עריכה בסופי המסכתות בקבצי תוספות טוך

בית הועד

תשמו	הרב ד"ר יהודה צבי שטמפר	הקדמת רב האיי גאון לספר המקח והממכר
תשנג	הרב יהודה זייבלד	חלקו של רס"ג בעריכת מגילת אנטיוכוס וההדרה של הקדמתו
תשעח	הרב רועי הכהן זק	ספר רקח לרבינו אלעזר מגרמייזא
תשצט	הרב אברהם וסרמן	מובאות מ'משנה תורה' לרמב"ם בפירושי ר"ש משאנץ
תתכ	הרב אריאל אפרים אהרונוב	עיון נוסף בייחוס תוספות מגילה כתוספות טוך
תתכט	הרב אריאל אפרים אהרונוב	תוספות טוך לקידושין
תתמח	הרב אהרן גבאי	בירור זהות מחבר 'שיטה ישנה' למסכת כתובות
תתנו	הרב משה הלל	בירור זהותו של מעתיק ספר "עץ חיים" להרח"ו כתב יד עם קולופון משנת של"ט:
תתקיב	רבי דוד צבי הילמן ורבי אברהם מאיר הכהן גלאנצר	שיתסר מכתבים בענייני תורה ולשון

קורא הדורות

תתקל	הרב רפאל פלדמן	מרד בר"כוכבא - כרונולוגיה חדשה
תתקנב	הרב יעקב יצחק הכהן מיללער	תשובות חכמי איטליה בעניין המעכב את היחיד מלבוא לבית הכנסת שבביתו
תתקפג	הרב פרופ' יעקב שמואל שפיגל	אגרת חדשה מפולמוס רמח"ל: ר' ישעיהו באסאן לר' יעקב כהן פאפירש
א'ו	הרב אברהם אביש שור	יחס גדולי החסידות לשלטון והקשר בין העליה לא"י לחלוקת פולין
א'לו	ד"ר בן-ציון קליבנסקי	כתיבת ספר תורה על-שם "החפץ חיים" - ממבצע התרמה למפגן אחדות
א'פ	משה אריאל פוס	שטר היתר המכירה תרמ"ט

תגובות

א'קיא	הרב ישראל רובין	תגובה למאמר 'מקומות שאין להם הכרע'
א'קיב	הרב אהרן מושקוביץ	מילואים למאמר 'פירוש שיר היחוד על דרך הקבלה'

הרב ד"ר יהודה צבי שטמפפר

מעלה אדומים

הקדמת רב האיי גאון לספר המקח והממכר

גדולי ההלכה הימי הביניים היו על פי רוב גם גדולי המחשבה. רס"ג חיבר ספרי הלכה לצד חיבורו המחשבתי ספר האמונות והדעות, בעקבותיו רב שמואל בן חופני גאון חיבר למעלה מארבעים ספרי הלכה כמו גם חיבורים בנושאי אמונה, וכך עשה יותר מאוחר הרמב"ם בחברו את משנה תורה ומורה הנבוכים. אולם נראה שאצל הגאונים הלכה ומחשבה היו שזורים יחדיו עד שהקדימו הקדמות העוסקות במחשבה ואמונה לספריהם ההלכתיים. כך, לדיני העדות הקדים רס"ג דיון על הגדרת האמת והכרתה; לספרו על הגירושין הקדים רשב"ח דיון להפרכת טענת הנוצרים בדבר גירושי ישראל, לספרו על דיני האישות הקדים רשב"ח דיון על הצורך בנישואין וחשיבותם מבחינה אמונית, וכן על זו הדרך.

לפלא היה הדבר שלא הגיע לידינו הקדמה לספר המקח והממכר שחיבר רב האיי, הספר נחשב לאחד מחיבורי ההלכה החשובים ביותר שפרסמו הגאונים, אם לא החשוב שבהם. הוא תורגם לעברית שלוש פעמים בימי הביניים, ותרגומים אלו עמדו לפני הראשונים והאחרונים. ובכל זאת, לא נמצאה הקדמה לחיבור. התרגום הנפוץ כיום, תרגום ר"י אלברצלוני, הידוע במהדורתו של הגרי"מ ליפקוביץ¹ אינו מכיל הקדמה. גם התרגום שבכתב יד ברלין² שעמד לפני הראשונים באירופה אינו מכיל הקדמה. תרגום שלישי שנמצא באוקספורד³ קטוע בראשו, והוא חסר הקדמה, אם כי איננו יודעים האם הייתה בתרגום ואבדה או שמא לא הייתה גם בתרגום זה.

עם גילוי הגניזה התברר שהקדמה כזו אכן הייתה במקור שיצא תחת ידו של רב האיי, אך המתרגמים בחרו להשמיטה. נראה שסיבת הדבר היא שהם היו מעוניינים בהלכה למעשה, ולכן לא ראו צורך בתרגומה. בדיקה מדוקדקת של המקור הערבי של החיבור מגלה שהם נקטו בדרך זו גם בשאר החיבור, ולא תרגמו קטעים שלא ראו בהם צורך הלכה למעשה.

במסגרת הכנת מהדורה חדשה של ספר המקח והממכר על פי המקור הערבי, שידידי הרב משה גרוס ואני מכינים, תורגמה גם הקדמת הספר. בשל חשיבותה, והעובדה שלא פורסמה מעולם החלטנו להקדים ולהביאה לידיעת הלומדים.

לשמחתנו ההקדמה נשתמרה בשלמותה. זהו מקרה נדיר מכיוון שהספרים בימי הביניים במזרח לא נכרכו בדרך כלל בכריכה קשה. עם הזמן נשרו דפים מהספר ואבדו, והראשונים להיעלם היו דפי הפתיחה והחתימה של החיבור. כך גם קרה גם לספר המקח והממכר, אולם בחסדי שמיים נשארה ההקדמה במלואה בזכות דפים של סופרים מתלמידים שהונחו בגניזה. חלק מכתבי היד של

1. ספר המקח והממכר לרבינו האי גאון, מהדורת רמ"י לפקוביץ, בני ברק תשנ"ד.
2. ברלין, ספריית המדינה Or. Qu. 685 [עליו ראה: י"נ אפשטיין, מחקרים בספרות התלמוד ובלשונות שמיות, א, ירושלים תשמ"ד, עמ' 222-140].
3. אוקספורד, ספריית הבודליאנה Opp.299, קטלוג נויבאואר 544.

ההקדמה אינו שריד מספר אלא דפים של תרגילי כתיבה. קשה לדעת מדוע בחרו דווקא בספר המקח לתרגילים אלו, אולם הדבר אפשר לנו להציג את ההקדמה השלמה.

רב האיי הוא פותח בשבח לה' במקובל בסוגה הספרותית הזו, ואחר עוסק בשאלה מדוע יש צורך בעבודה ואין האדם מקבל את כל צרכיו ישירות מה' ללא עמל. תשובתו היא שזהו חסד מאת ה' לאדם שיקבל את הראוי לו לפי מעשיו וצרכיו. דברי הכתוב "בזעת אפיך תאכל לחם" מתפרשים כציווי המתאים למצבו של העולם והאדם אחרי חטא אדם הראשון, ולא כקללה שיש להימנע ממנה. עושר או עוני יכולים להוות עזר או מכשול לאדם, ולכן כל אחד מקבל בדיוק את המינון לו הוא נצרך.

רב האיי פורס בהקדמה זו את משנתו הכלכלית על פי ההלכה. הוא דן בסוגיות כגון היצע וביקוש, איזון השוק, התערבות מכוונת ורגולציה. סוגיות אלו מסווגות היום בתחום הידע של מיקרו כלכלה. והנה רב האיי עסק בהם (כמו גם מחברים מוסלמים בני זמנו ומוקדמים לו) שנים רבות לפני שייחסו אותן לחוקרי מודרניים, שהידוע שבהם הוא אדם סמית' בספרו עושר העמים. לדעת רב האיי, קיים איזון בשוק, כמו שקיים איזון בטבע. איזון זה נוצר על ידי ה' שברא בעולם כמות מדודה ומפוזרת של מתכות יקרות, אוצרות טבע ופרטים למסחר, יצוא ויבוא. כמו שהתערבות באיזון הטבעי בעולם תוביל לאסון אקולוגי כך התערבות אנושית בשוק תוביל לאסון כלכלי לאדם, או למדינה. לדברי רה"ג יש לאפשר לשוק להתנהל בחופשיות, ולאפשר זרימה חופשים של סחורות בין מדינות. התערבות מכוונת בשוק החופשי אפשרית בשעת הצורך, אולם בשיקול דעת של הגדולים. זוהי משנה שניתן לכנותה קפיטליזם רך, כאשר היד הנעלמה המכוונת את השוק היא יד ה'. העמל, היצירה והמסחר לדעת רב האיי הם חלק מעשיית רצון ה' בעולם.

בסופה של ההקדמה מתייחס רב האיי לחיבורים שקדמו לו. הוא מזכיר את ספר המקח והממכר של רב סעדיה גאון שיצא לאור לאחרונה על ידי מורי פרופ' ירחמיאל ברודי בהוצאת יד הרב נסים, ורומזו לספר המקח שחיבר חותנו רב שמואל בן חפני גאון.

להלן תרגום ההקדמה מערבית יהודית. דילגתי כאן על פירוט הפרקים, מכיוון שהפירוט הוא השריד היחיד מההקדמה שתורגם על ידי ר"י אלברצלוני, ומצוי במהדורת המקח הנפוצה של הגר"מ ליפקוביץ.

התרגום המובא כאן מבוסס על שישא כתיב יד מן הגניזה:

סנקט סנקט פטרבורג, הספריה הלאומית (Evr. Arab. II 2766).

וחמישה כתיב יד מספריית האוניברסיטה שבקברידג':

Or.1080 1.78

T-S 8Fa1.6

T-S Ar. 53.38

T-S AS 155.374

T-S 10Fa2.4

לנוחות הקריאה מובאים הפסוקים עם הניקוד על פי המסורה. הצעת השלמה של קרע או שטטוש בכתב היד סומנה בסוגריים רבועים. הצעה של חוסר בכתב היד סומנה בסוגריים מסולסלים.

בסימנא טבא

ספר הממכר והמקח, אשר קיבל על עצמו לחברו וערך את ענייניו האיי בן שרירא גאון.

אמר בפתיחה: יתברך ה' אלוהי ישראל, שהוא הבורא, המפרנס, הדיין, הישר, החכם, האמת, מסדר את מצבי הברואים באופן הראוי להם בעולם הזה ובעולם הבא, כמו שאמר (ישעיהו מח, יז): "כֹּה אָמַר ה' גֹּאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' אֱלֹקֶיךָ מְלֻמָּד לְהוֹעִיל מְדֻרֶיךָ בְּדֶרֶךְ תִּלְךָ", ישתבח ויתקדש.

ועתה לעצם העניין, הפרנסה היא מתנה מאת ה' יתעלה שמו, והוא נותנה למי שחפץ מעבדיו על פי השיעור הראוי להם. כמו שהעיר שלמה על חלק מדרכי התועלת, במה שאמר (משלי ל, ח): "שֹׁאֵל וְדֹבֵר כְּזָב הֶרְחֵק מִמֶּנִּי רֹאשׁ וְעֹשֶׂה אֵל תִּתֵּן לִי הִטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֶקִי". אחר כך רמז בדברו (שם, ט): "פֶּן אֶשָּׁבַע וְכַחֲשֵׁתִי וְאָמַרְתִּי מִי יֵה וּפֶן אֲנֹרֵשׁ וְגִנַּבְתִּי וְתַפְשֵׁתִי שֵׁם אֱלֹקִי", לכוונתו בעניין התועלת.

ואם יאמר אדם, אם ה' יתעלה שמו אכן מעניק מתנה לעבדיו בכך שברא להם כל מה שהם צריכים לו, אם כן מה העניין בהתעסקות והשגת הרכוש? אמור לו כי ה' יכול לתת פרנסה לעבדיו בלי שיעמלו ובלי שיצטרכו לרכוש, אלא כיוון שהוא יודע שהטוב להם אינו אלא בכך שיפרנס חלק מעבדיו לפי התנהגותם בכך ועמלם למענו, ואילו לא יבקש אותו כי אז טוב לו שלא תהיה לו פרנסה, לכן הנהיג המנהג על פי זה. כמו שאמר לאדם (בראשית ג, יט): "בְּזַעַת אֲפִיךָ תֹאכַל לֶחֶם", וכן אמר (משלי כח, יט): "עֲבֹד אֲדָמְתוֹ יִשְׁבַּע לֶחֶם וּמִרְדֶּף רִקִּים יִשְׁבַּע רִישׁ". ואם היה האדם משתדל כפי שראוי לו, היה הוא, יתעלה שמו, מפרנסו, כפי שאמר: (תהלים קלו, כה): "נָתַן לֶחֶם לְכָל-בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חֶסֶדוֹ".

ומהות הפרנסה היא שאם יש איזה דבר שאנו יכולים להפיק ממנו רווח, ואין למישהו רשות למנוע אותו ממנו, הרי אנו יכולים להתפרנס בו. ומחסדו יתעלה שמו שעשה שחלק מהדברים יהיו בתמורה לדברים אחרים כדי שיעסוק האדם במה שביכולתו כנגד מה שביכולת מישהו אחר, כמו שביאר הכתוב (מלכים א, ח-כד): "וַיְהִי חִירוֹם נָתַן לְשִׁלְמָה עֲצֵי אֲרָזִים וְעֲצֵי בְרוֹשִׁים כָּל חֲפָצוֹ. וּשְׁלֹמֹה נָתַן לְחִירָם עֲשָׂרִים אֶלֶף כֹּר חֲטִים מְכַלֵּת לְבֵיתוֹ וְעֲשָׂרִים כֹּר שֶׁמֶן כְּתִית כֹּה יִתֵּן שְׁלֹמֹה לְחִירָם שָׁנָה בְּשָׁנָה".

וקבע יתעלה ויתרומם שיהיו חלק מהמחצבים תמורה לכל מבוקש. ועשה שתמורה זו, באמצעותה משיגים האנשים את מבוקשם, תהיה נדירה. ואילו היה מהם הרבה, או לו השיגו האנשים את תשוקתם על ידי השתדלותם בעבודתם ובחריצותם, שהביאו לעשיית הפליו מהנחושת והזוכית מהחול וכדומה, אזי לא היה להם ערך, ובטלה התועלת שבהם במקח ובממכר ובמסחר ובצבירה. אולם לא ישיגו אותם אלא מהמחצבים אשר בראם, כמו שאמר (איוב כח, א): "כִּי יֵשׁ לִפְסָף מוֹצֵא וּמְקוֹם לְזָהָב יִזְקוּ".

וההתבוננות בזה, כמו שתראה במה שמתגלה בדבר המעודן שיוצרים האנשים במלאכתם, דבר שקיים באופן נדיר ומועט הרי הוא נכבד ובעל הערך, ואם פשט ורבה בידי האנשים ירד בעיניהם והושפל ערכו. ובזה האמירה הרווחת שערכם הרב של הדברים הוא אכן מגדירותם. על פי זה דברינו שהשער שמתקיים בו המקח והממכר הוא מהשם יתעלה שמו.

והשער הוא הסכום והשווי אשר ימכרו בו הדברים ועל כן אומרים 'מכרתי לך בשער של סכום או שווי כך וכך'. ואולם מה שנוקטים האנשים בדרך אילון, כמו שמספר אנשים אלימים קובעים את השער לאנשים בכספם כדי שלא יתקיימו בהם קנייה ומכירה, הרי שער זה הוא מהעולם הזה. מה שמותר הוא מה שמסכימים עליו אנשי המקום על פי מה שמחייב הזמן כמו שפירשו הראשונים: (בבא בתרא ח ע"ב) "רשאין בני העיר להתנות על השערים".

וכך היוקר והזול, הרי שהיוקר הוא התוספת על השער, עד שמוכרים את הדבר ביותר ממה שמוכרים אותו במקום זה, והזול הוא ההפחתה בזה. לרוב מתייקר או מוזל כשלוקחים בשער זה, כפי שאמרתי לעיל, ללא רצון מהם, והיוקר והזול הללו הם מהשער.

וכמו כן מי שמונע ממכר הרבים, או שיש כוח בינם ובין הסחורה או שתקפו את התמורה והיא מתייקרת או מוזלת הרי זה מחמת האנשים, וכמו שאמר (מלכים ב ו, כה): "וַיְהִי רָעַב גָּדוֹל בְּשֶׁמֶרֶן וַהֲנִיחַ צָרִים עָלֶיהָ עַד הָיְתָה רֹאשׁ חֲמֹר בְּשָׁמַנִּים כֶּסֶף וְרַבֵּעַ הָקֵב (חרייונים) דְּבִיּוֹנִים בְּחֻמְשָׁה כֶּסֶף".

וכן המפחיתים את הסחורה ומסתירים אותה כדי שתיקבע במחיר יקר, הרי שדבר זה נעשה מהם. הלא תראה שה', יתעלה שמו, כבר הועיד להם עונש חמור ויסורים כואבים. כמו שאמר הנביא (עמוס ח, ז-ז): "לֹאֹמְרֵי מִתִּי יַעֲבֹר הַחֹדֶשׁ וְנִשְׁבְּרָה שֹׁבֵר וְהַשָּׁבֵת וְנִפְתָּחָה בַּר לְהַקְטִין אִיפָּה וְלַהֲגִדִּיל שֶׁקֶל וְלַעֲנוֹת מֵאֲזֵנֵי מֶרְמָה. לִקְנוֹת בְּכֶסֶף דָּלִים וְאַבְיוֹן בְּעֶבֶר וְעַלְמִים וּמִפֶּל בַּר נִשְׁבֵּר. נִשְׁבַּע ה' בְּגִאוֹן יַעֲקֹב אִם אֶשְׁכַּח לִנְצַח כָּל מַעֲשֵׂיהֶם". ואמר הראשונים (בבא בתרא צ ע"ב): "תנו רבנן: אוצרי פירות, ומלוי ברבית, ומקטיני איפה, ומפקיעי שערים – עליהן הכתוב אומר: לאמר מתי יעבור החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה, וכתוב: נשבע ה' בגאון יעקב אם אשכח לנצח כל מעשיהם".

וכבר הגדירה התורה שבעל פה הלכות המקיפות ענין זה, שאני עתיד לפרשם בעזרת ה' כאשר אגיע אליהם, עד שאסרה להטיל על האנשים לבטול ממלאכתם בימי השוק, אפילו אם הדבר לטובת כלל הציבור, כדי שלא יתייקר השער, שכן יאמר המוכר, כמו שאמרה המשנה (תענית ב, ט): "אין גוזרין תענית על הצבור בתחילה בחמישי שלא להפקיע השערים".

ומה שמתייקר או מוזל בשל שפע הדברים או חסרונם הוא מאת ה' יתעלה ויתרום, כמו שנאמר על הוזלת הסחורה בשל המצאותה בשפע (מלכים ב ז, טז): "וַיֵּצֵא הָעָם וַיִּבְזּוּ אֶת מַחְנֵה אָרֶם וַיְהִי סָאָה סֵלֶת בְּשֶׁקֶל וְסֵאֲתִים שְׁעָרִים בְּשֶׁקֶל כֶּדָּבָר ה'".

וכך גם בשפע הכסף המיועד להשגת המבוקש, הוא מצוי שנגזר עליהם, כמו שאמר החכם (קהלת י, יט): "לְשֹׁחֹק עֲשִׂים לָחֶם וַיֵּין יִשְׁמַח חַיִּים וְהַכֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת הַכֹּל". ובדומה לזה תיאר הכתוב (דברי הימים ב ט, כ-כא): "וְכָל כְּלֵי מִשְׁקֵה הַמֶּלֶךְ שָׁלְמָה זָהָב וְכָל כְּלֵי בֵּית יַעַר הַלְכָנוֹן זָהָב סָגוֹר אֵין כֶּסֶף נִחְשָׁב בִּימֵי שְׁלֹמֹה לְמֹאמָה. כִּי אֲנִיּוֹת לְמֶלֶךְ הַלְכוֹת תְּרִשִׁישׁ עִם עֲבָדֵי חוֹרֶם אַחַת לְשָׁלוֹשׁ שָׁנִים תְּבוֹאָנָה אֲנִיּוֹת תְּרִשִׁישׁ נִשְׁאוֹת זָהָב וְכֶסֶף שְׁנֵהָבִים וְקוֹפִים וְתוֹכִיִּים". ואמר על הסחורה (חגי ב, טז-יז): "מִהֵיוֹתָם בָּא אֶל עֲרַמֹת עֲשָׂרִים וְהִיָּתָה עֲשָׂרָה בָּא אֶל הַקֵּב לְחֹשֶׁף חֲמִשִּׁים פּוּרָה וְהִיָּתָה עֲשָׂרִים. הִפִּיתִי אֶתְכֶם בְּשִׁדְפוֹן וּבִדְרָקוֹן וּבְכֶבֶד אֶת כָּל מַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם וְאֵין אֶתְכֶם אֵלֵי נָאָם ה'".

וכך אם עלה המחיר והפרנסה נהייתה רעה וקשה ביותר. הלא תראה שאסרו הראשונים לצאת

מארץ הקודש בשל מחסור קל בסחורה כאשר היא נמצאת, כמו שאמרו (בבא בתרא צא ע"א): "אין יוצאין מארץ לחוצא לארץ – אלא אם כן עמדו סאתים בסלע. אמר ר' שמעון: אמתי? בזמן שאין מוצא לקח, אבל בזמן שמוציא לקח, אפילו עמדו סאה בסלע – לא יצא". והתירו לצאת אם עלה המחיר והפרנסה {נעשתה רעה יותר}, כמו שאמרו (תענית יט ע"ב): "דאמר רבי יוחנן: נהירנא כד הוו קיימי ארבעה סאין בסלע והוו נפיש נפיהי כפן בטבריא, מדלית איסר".

ולכן מוטלת עלינו קבלת הדין והכניעה לה' יתרום שמו, שהוא, יתרום ברומו, שם חלק מהאנשים בעלי יכולת בסחורה וחלקם בעלי יכולת כספית כדי שיחליפו את הכסף במה שזקוקים לו, כמו שאמר (מלכים א' י, כז; דברי הימים ב' א, טז): "ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים ומקנה סחרי המלך יקחו מקנה במחיר". ואמרו אבותינו (דברים ב, כח): "אכל כסף תשברני ואכלתי ומים כסף תתן לי ושתיתי רק אעברה ברגלי". והחליף את מה שזקוקים לו עבור כסף, כפי שאמר עפרון לאברהם (בראשית כג, טו): "אדני שמעני ארץ ארבע מאת שקל כסף ביני ובינך מה הוא ואת מתך קבר".

והתיר להם את הרווחים, כדי שיתעסקו במסחר ויביאו לכל ארץ את מה שאינו מצוי בה ויסייעו להשיג את המבוקש תמורת שכר, כמו שפירש בתיאורים של אופן יבוא הסחורות אליהם מאזורים גאוגרפיים רבים, והציג בזה פירוש רחב:

הרי שמאזורי הים: מתכת הכסף הברזל הברזל העופרת, וכיוצא בזה, הוא מה שאמר (יחזקאל, כז, יב): "תרשיש סחרתך מרב כל הון בכסף ברזל בדיל ועופרת נתנו עזבוניך".

ומאזורי כ'רסאן: העבדים והנחושות, כמו שאמר (שם, יג): "יוון תכל ומשך המה רכליך בנפש אדם וכלי נחשת נתנו מערכך".

ומאזורי כוזר הפרשים והפרדים, כמו שאמר (שם, יד): "מבית תוגרמה סוסים ופרשים ופרדים נתנו עזבוניך".

מאזורי הודו השנהב וההבנה וכיוצא בזה, כמו שאמר (שם, טו): "בני דדן רכליך איים רבים סחרת דדן קרנות שן (והובנים) והבנים השיבו אשכרך".

ומאזורי הארמנים, המשי והארגמן ואבנים יקרות, כמו שאמר (שם, טז): "אגם סחרתך מרב מעשיך בנפך ארגמן ורקמה ובוץ וראמת וכדכד נתנו בעזבוניך".

ומאזורי ארץ ישראל המזונו, הדבש, השמן והתריאק, כמו שאמר (שם, יז): "יהודה וארץ ישראל המה רכליך בחטי מנית ופגנ ודבש ושמן וצרי נתנו מערכך".

ומדמשק היין והכותנה וצמר העיזים העדין, כמו שאמר: (שם, יח): "דמשק סחרתך ברב מעשיך מרב כל הון ביין חלבון וצמר צחר".

ומאזורי סרנדיב, מטילי הברזל, העוד הריחני והציפורן וכיוצא בזה, כמו שאמר (שם, יט): "ודן ויון מאזל בעזבוניך נתנו ברזל עשות קדה וקנה במערכך היה".

וגם כן מִשְׁבָּא והודו בגדי הים המוכחרים, הענבר, המושק, הפנינים, האלמוגים, היאקות (=קבוצה של אבני חן) הזהב, הפִּטְדָּה, וכל מה שמייבאים משם, כמו שאמר (שם, כ): "דִּדְן רַכְלָתָךְ בְּבִגְדֵי חֹפֶשׁ לְרַכְבָּה".

ואמר כמו כן (שם, כב): "רַכְלִי שְׂבָא וְרַעְמָה הֵמָּה רַכְלִיךָ בְּרֹאשׁ כָּל בִּשְׁם וּבְכָל אֶבֶן יִקְרָה וְזֶהְבַּ נִתְּנוּ עֲזֻבוֹנֶיךָ".

וממכה, חג'אז, והמדבריות – הצאן, כמו שאמר (שם, כא): "עֲרַב וְכָל נְשִׂאֵי קָדָר הֵמָּה סִחְרִי יִדְךָ בְּכָרִים וְאֵילִים וְעֵתוּדִים בָּם סִחְרֶיךָ".

וכן שאר מה שפירשו בזה, וארצות אלו ואחרות, שמייבאים מהן את מה שמצוי שם, ואליהן את היכול שלהן.

ויושלמו כל העניינים כאשר הגיע כל עם למה שהוא צריך לו ממה שמצוי אצל עמים אחרים, כמו שאמר החכם (קהלת ז, כז): "רְאֵה זֶה מַצְאֵתִי אֲמָרָה קִהְלֵת אַחַת לְמַצֵּא חֶשְׁבוֹן".

ומכיוון שדעות בני האדם בעניין היושר והעושה משתנות, ויש אנשים שדעתם בעניין התועלת שאפשר להפיק מההנהגה שונה מדעת האנשים האחרים, ולו נעזבו בעלי הדעות השונות (ללא הדרכה) היו נוהגים באלימות להשלטת דעותיהם ותאוותיהם, על כן קבע להם, יתגדל ויתעלה, חוקים ומצוות כדי שיסתמכו עליהן ויצייתו להן, כמו שאמר (תהלים צט, ד): "וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אֱהָב אֶתָּה כּוֹנֵנֶת מִיִּשְׂרָאֵל מִשְׁפָּט וְצִדְקָה בִּיעֲקֹב אֶתָּה עֹשֵׂת". וכמו כן (תהלים קיט, צא): "לְמִשְׁפָּטֶיךָ עֲמָדוֹ הַיּוֹם כִּי הִכַּל עֲבָדֶיךָ".

ויתפשטו המכירה והקנייה במסחר כאשר אסר עלינו את ההונאה, כמו שאמר (ויקרא כה, יד): "וְכִי תִמְכְּרוּ מִמֶּכֶר לְעַמִּיתְךָ אוֹ קָנָה מִיַּד עַמִּיתְךָ אֶל תּוֹנוּ אִישׁ אֶת אָחִיו". ויחלפו ההתקוטטויות כשינהגו השערים, המשקלות ומידות הנפח על פי האמת והיושר, כמו שאמר (ויקרא יט, לה): "לֹא תַעֲשׂוּ עוֹל בְּמִשְׁפָּט בְּמִדָּה בְּמִשְׁקָל וּבְמִשׁוֹרָה", וייתקיימו ההסכמים על ידי עדות, ושטר, ומסירת התמורה וקבלת הסחורה, כמו שאמר (ירמיהו לב, מד): "שְׂדוֹת בְּכֶסֶף יִקְנוּ וְכְתוּב בְּסֶפֶר וְחֲתוּם וְהָעֵד עֲדִים".

ושאר התועלות אשר אני אפרש בהלכה במה שנצרך לו במעשי בני האדם: יאורגנו ענייניו ויאספו כלליו ותכבה עוצמת הרוע מביניהם, ויפתחו הדרכים ויתפשט המסחר, וירבו הרווחים, ויהיה נפוץ הצדק, ויסור המורא, ויסכימו הדעות ויתוקנו הנסיבות ביניהם, ויורחקו מהם מעשי העוול והמעבר למה שיפזר את כלליהם ויפסיד את נסיבותיהם, וכמו שאמר בעניין ההלכה (נחמיה ט, יג): "וְעָלָה הָרַסְיָה יְרֵדָתָהּ וְדָבָר עִמָּהֶם מִשְׁמָעִים וְתַתָּן לָהֶם מִשְׁפָּטִים יִשְׂרָאֵל וְתוֹרוֹת אֱמֶת חֻקִּים וּמִצְוֹת טוֹבִים".

וכיון שכבר הגעתי למקום הדיבור בזה, אחל בפירוש דיני המקח והממכר, שהרי להם כיוונתי בספרי זה.

ואשען על ה' בכך, ובו בקשת עזרתי, ואבקש ממנו שידריכני בדרך הנכונה, והוא יקֶרְתִּי ובו הצלחתי כמו שהבטיח לעבדו (שמות ד, יב): "וְאֶנֶכִּי אֶהְיֶה עִם-פִּיךָ".

וחילקתי את ספרי זה לשישים פרקים, ואקדים ואמנה אותם כדי שיהא כמו נר למבקש שיורה את הדרך לרצוי לו בלי טרחה. וזוהי תועלת מרובה בחיבור הספר הזה מפני שהקדמונים כבר פירשו את ההלכה במשנה ובתלמוד, ואחריהם מזקני ראשי הישיבות וחכמי ישראל וזולתם אשר פירשו את הסתומות שבו והתירו את הספקות שבו.

והתכוונתי רק לפרסם זאת בשפה הערבית השלטת בזמן הזה, ערוך באופן שיטתי המתקבל על הדעת, ואגלה דברים שהגעתי אליהם אשר לא הזכירם מי שקדם לי ממה שראיתי. ומשום כך תראני בספרי זה ובאחרים שאזכיר את חיבורי ראש הישיבה הפיומי זכרונו לברכה בשפה הערבית הזו, ולא את קודמיי האחרים ולא זולתם, ומה שיש לו כמו כן בארמית ובעברית.

ואקצר בפירוש הדעות כדי שלא ייארך החיבור וילאה את מי שיקרא בו, ובמיוחד אם אתמקד בביאור דבר מהתנצחויות החכמים והוויכוחים כדי לקבוע את ההלכות, אלא אזכיר את מקום הדעה בלשון רבותינו במשנה ובתלמוד. אבל אפשר שיהיה זה מתאים יותר במקום מסובך שהתועלת בביאורו תהיה רבה יותר מהטורח בהתאמצות לקוראו. וה' העוזר לכך ולכל דבר מועיל כפי שלימד את חסידו כמו שאמר שמבקש העצה (משלי ד, יא) "בְּדֶרֶךְ חֶכְמָה הִרְתִּיךָ הִדְרָכְתִּיךָ בְּמַעֲגְלֵי יֶשֶׁר" הפרק הראשון... והפרק השישים...

ולאחר שהזכרתי את שישים הפרקים האלה על הסדר הזה אשוב לבארם אחד אחד.

וכבר סיפח ראש הישיבה הפיומי ז"ל לספר הירושות דברים מועילים במקח וממכר [ובמיוחד] במקח וממכר של הקרקעות.

והיה אפשר להשאירו [כמות שהוא], ואשים מה שאחבר בזה כהשלמה לו, ואולם ראיתי עניינים רבים שרמז עליהם, ולא דקדק בביאורם, ורציתי מאד לבארם, וראיתי שסדר זה יותר מועיל לאנשי הזמן הזה, ואם אגיע למה שהוא כבר ביאר ביאור מספק, ארמוז אליו ואקצר, מבלי להזכיר אותו, ומה שאין בו פירוש – אמנה אותו בו. ובה' ההצלחה.